

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 107 1986

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00884-5 (häftad)

ISBN 91-22-00886-1 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1987

del t. o. m. riddarvisor. Klassificeringen av vissa visor som »historiska» har i folkviseforskningens praxis gjorts på allt för lösa grunder. Värdet av Hildemans dateringsresonemang består ändå. De kan sålunda fungera som ett memo för de (företrädesvis danska) forskare som nyligen velat göra balladen betydligt yngre än man vanligen föreställt sig och t. o. m. förvisa kanske lejonparten från medeltiden. Men även i övrigt behåller Hildemans granskningar sitt värde tack vare den intensiva analytiska genomlysningen av texterna.

I kapitlet om balladstilen visar Hildeman att han håller fast vid sin uppfattning från Ny ill. litt.-hist., att det är i högmedeltiden som balladen har sitt ursprung. Motiven och de språkliga formerna visar att den är formad i aristokratisk miljö under katolsk tid. Författaren menar sig kunna följa balladstilen från det högmedeltida stadiet fram genom senmedeltiden och finner då, att den går mot sin upplösning. Framför allt får man skylla denna förändring, som i detta perspektiv är lika med försämring, på det inflytande som kommer från olika slag av senmedeltida visdiktning. Emellertid tror jag att Hildemans övergripande teckning av balladstilens utveckling är grundad på ett alldeles för smalt material för att kunna godtas. Men man lär å andra sidan inte kunna komma längre vad gäller balladens äldsta tid, ty de samtida källorna tryter. Och i fråga om stilanalys hamnar man därmed på mycket osäker mark.

Hildeman har under decennier förblivit sitt visstoff och sina principer trogen. Samtidigt har balladforskningen dock tagit något steg framåt. Den är f. n. mindre litteraturhistorisk än den någonsin varit, i stället har en mer folkloristiskt inriktad forskning ställt balladens liv i traditionen klarare i centrum. Ett nytt intresse för traditionshistorien var nödvändigt för att den välbehövliga utgåvan av det svenskspråkiga materialet skulle komma i gång. Likaså har denna intresseinriktning – liksom i Europa i stort – kommit att ge nytt bränsle åt debatten om vad en ballad egentligen är och om hur den uppkommit. I detta läge har Hildemans typ av forskning måhända inte längre samma aktualitet. Andra vägar tar över. Men hans metodiska lärdomar och analytiska resultat förblir i väsentliga stycken bestående – de efterkommande till exempel.

Sven-Bertil Jansson

Sveriges Medeltida Ballader. Utgivna av Svenskt Visarkiv. Band 2. *Legendvisor. Historiska visor.* Almqvist & Wiksell International 1986.

Erikskrönikan. Redigering, inledning och kommentar: Sven-Bertil Jansson. Tidens förlag 1985.

Andra bandet av *Sveriges Medeltida Ballader (SMB)* upp-tar arton legendvisor och elva – mer eller mindre – historiska visor. Eftersom editionsprinciperna utförligt relaterades i en anmälan av *Band I* (Samlaren 1984, s. 135 f.) skall här enbart noteras det fortsatta noggranna angivan-det av traditionsbärare; upptecknandet av »folkvisorna» åter har ju ofta nog skett av akademiskt skolade hembygdsvetenskare. En nu i *Band I* återopad undersökning härvidlag är R. Bjersbys *Traditionsbärare på Gotland vid*

1800-talets mitt. En undersökning rörande P. H. Säves sagesmän (Uppsala 1964).

Sven-Bertil Jansson, tillsammans med Bengt R. Jansson ansvarig för textederingen av balladerna, presenterar i en läsarvänlig utgåva *Erikskrönikan*. Rolf Pippings vetenskapliga utgåva av den bästa handskriften finns i *Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet*, 68, 1963. Jansson företar nu smärre modifieringar av texten; en normalisering av texten betraktar han för den delen som knappast genomförbar. Vad han gör är att sätta in skiljetecken liksom att företa några mindre ingrepp i stavningen. Texten har dessutom delats upp i mindre avsnitt som försetts med rubriker. Därjämte ges ordförklaringar. En inledning liksom en kommentar bidrar i hög grad till att underlätta läsningen av ett av våra väl mest inflytelserika verk, »ett slagnummer för så många av våra populärhistoriker, från Anders Fryxell till Vilhelm Moberg». Det senaste vetenskapliga inlägget om Erikskrönikan har gjorts av Kjell Kumlien som i sin skrift *Historieskrivning och kungadöme i svensk medeltid* (Sthlm 1979) hävdar att franciskanerklostret i Stockholm kan ha varit den plats där Erikskrönikan slutredigerades. Där fanns annalmaterial som ofta går igen i framställningen.

Ulf Wittrock

Tore Wretö: *Folkvisans upptäckare. Receptionsstudier från Montaigne och Schefferus till Herder.* (Acta Universitatis Upsaliensis. Historia litterarum 14.) Uppsala 1984.

Liksom i sin närmast föregående bok *Det förklarade ögonblicket* (om idylldiktningen) strävar Tore Wretö med *Folkvisans upptäckare* efter att belysa en väsentlig linje i den västeuropeiska litteraturhistorien. Även om han denna gång inte går tillbaka till antiken, är ändå det berörda tidsavsnittet av aktingsvärd längd, från 1500-talet till 1700-talets slut. Wretös internationella orientering och ambitioner är lovvärda. De kräver mycket av sin man, om han inte skall behöva driva den begränsning av föremålet för studiet, som är den nödvändiga baksidan av det vida tidsperspektivet, allför långt.

Redan omfånget (112 sidor brödtext) visar emellertid att den nya boken i själva verket är en starkt begränsad undersökning. De två huvudkapitlen, som de övriga fem syftar fram emot, är ägnade Johann Gottfried Herder. Med Wretös ord fullbordas i och med Herder »ingenting mindre än en kulturrevolution». Avsikten med boken är att sätta in detta »paradigmskifte» i ett idéhistoriskt och receptionsetetiskt sammanhang.

Tore Wretö tar fasta på »folkvisans» öde i den höglitterära världen; den nödvändiga begränsningen görs alltså till den process som leder till att den folkliga vislyriken när erkännande i bildade kretsar. Hur betydelsefull som kulturyttring visan än alltid varit – även under de sekler som gick i regelestetikens tecken – fick den inte plats i den litterära kanon. Den folkliga visan tillskrevs inte samma rang och värde som konstpoesin. I de tidigare kapitlen följs de trevande steg som tas mot det erkännande som kommer i och med Herder, då slutligen visan kan få en roll som direkt mönsterbildande för nyare lyrik. Herder framstår här som syntesen mellan två kraftfält, å ena sidan

»aristotelismen» som tillskriver genrer och former vissa funktioner och rangordnar dem, å andra sidan en »öppnare» litteratursyn som hävdar konstens inneboende dynamik, vilken inte kan »fångas i normer av tidlös giltighet».

Med rätta placerar Wretö in intresset för den folkliga visan i den tendens till ifrågasättande av den europeiska kulturens överlägsenhet över s. k. primitiva kulturer, som föddes ur renessansens kontakt med främmande världar. Även inom Europas gränser levde ju folk som inte nåtts av den västerländska kulturen. Med häpnad upptäckte man på 1600-talet sålunda att samerna faktiskt hade en egen kultur. I denna ände började Wretö nysta redan för några år sedan, vilket gav till resultat en givande uppsats om samnen Olof Sirma (Olaus Matthiae Lappo).

Sirma studerade till präst i Uppsala, och under tiden utnyttjades han av den tyske professor Skytteanus Johannes Schefferus som källa för viktiga avsnitt i hans *Laponia* (1673) – ett arbete som beställts bl. a. för att vederlägga rykten om att Gustav II Adolf under sitt tyska fälttåg använt samer för att med trolldom inverka på fienden. Däri ingår två texter som av Sirma själv kallas *Om Vinternerna lapparnasz Gilliare dicht* och *Gilliare Dicht*. Hos Wretö går dessa texter under benämningarna »vintervisn» resp. »sommarvisn», vilket måste beklagas. I klarhetens intresse bör man inte blanda ihop dessa begrepp: Jokken står i mycket i motsats till visan; den är i regel inte strofisk, framförs inte till en strofisk melodi och är på ett annat sätt improvisatorisk. Wretö vet mycket väl att det är fråga om jokkar men har fallit för frestelsen att kalla jokken visa kanske mest för att bereda den plats i en undersökning som handlar om »folkvisans» erkännande. Det hade han inte behövt.

Sirmas jokkar gick märkliga öden till mötes under det följande seklet. Studiet av hur de kommer att tolkas – eller snarare vantolkas – vid översättning till olika språk går som en röd tråd genom Wretös teckning av utvecklingen. Redan 1679 nämnde Hofmann von Hofmannswaldau de lappska texterna. Tio år efter det att Schefferus presenterat »sommarjokken» i latinsk prosaform gav D. G. Morhof sin tyska version alexandrindräkt. Därmed inleddes en serie försök av diktare och lärde, vilka rörde sig inom den klassiska doktrins gränser, att bemästra den fornlöshet som man tillskrev originalet. Wretö följer på ett instruktivt sätt bl. a. jokkarnas nedslag i form av översättningar i *The Spectator*. De presenterades där 1712 i nytolkningar, vari de anpassats till den nya läsande publiken. De hade då fått en form som Wretö karakteriserar på följande sätt: »Strofisk, rimmad, klar och koncentrerad har tolkningen inget av den vildvuxenhet, som originalets amplifikation och ställvisa oklarheter markerar.» (s. 49) Värdefullt nog kan Wretö vad gäller jokkarna tillföra forskningen Olof Sirmas egenhändiga uppteckningar med bl. a. den översättning till svenska som Schefferus i sin tur utgått ifrån.

Kap. VI är en diskussion av Herders utveckling från Riga-tiden till *Volkslieder* (1778). Resan till väst medförde enligt Wretö (i Gadamers efterföljd) en intellektuell horisontexpansion, ett uppbrott till ett nytt tänkesätt. I kapitlet dyker välkända element i Herder-forskningen upp: mötet med Goethe, Shakespeare-uppsatsen osv. Det är inte förvånande när man som Wretö ger sig in på redan väl bearbetade fält. Han väger och avväger – t. ex. i frågan om hur pass omvälvande sjöresans betydelse var för

Herder – men något egentligt nytt blir inte resultatet av hans diskussion.

Det avslutande kapitlet behandlar i enlighet med den receptionsetetiska avsikten med boken Herder som översättare, enkannerligen hans brottning med Sirmas jokkar. Herder gjorde inte mindre än fyra översättningar av »sommarjokken». Till Wretös resultat här hör konstaterandet att även den radikale Herder som sina föregångare gör den folkliga texten mer retorisk, detta trots att han enligt sin egen översättningsteori vill fånga originalets »ton» och »anda» och trots att han som typiskt för de primitiva kulturernas lyrik ser de dristiga sprången och kasten (»Sprünge» och »Würfe»). Wretös analys går här mera i detalj och blir mera självständig än i boken i övrigt. Påtagligt road arbetar han ut översättningarnas strukturella mönster och ställer upp det i ett abstrakt schema. Mot bakgrund av tanken på Herders avgörande betydelse för den litterära nyorienteringen framstår resultatet som överraskande; i detta sammanhang visar sig Herder som estetiskt radikal »snarare i sina modifieringar av etablerade positioner än genom något definitivt »normbrott».

Titeln på Wretös undersökning är vilseledande. Så täta skott har aldrig funnits mellan olika samhällsklasser, att folkvisan skulle ha levt ett för vissa grupper okänt liv. Tvärtom har visan ringt även i de bildades öron, även om de ofta ville vända sig bort från den. Visan behövde inte upptäckas utan endast accepteras. Medvetet utesluter Wretö ur sin undersökning samlarnas intresse för »gamble wijser», återopandade av visor i akademiska dissertationer o. likn. Däröfver kan man läsa i Bengt R. Jonssons avhandling *Svensk balladtradition I*. Wretö skall givetvis inte lastas för att han valt en smalare väg, men det är på sin plats att betänka att hans väg leder genom ett vidsträckt landskap. Där väntar t. ex. utforskningen av visans betydelse för konstdiktningen under vårt lands förherderska sekler.

Om det blir Wretö som tar itu med den uppgiften, vill jag hoppas att han avstår från de storvulna åthävor som vanpryder *Folkvisans upptäckare*. Så har t. ex. kap. I fått den imponerande rubriken »Montaigne», fastän Montaigne inte mer än omtalas på en sida för en fotnot, där han visar sitt förakt för den mediokra poesin genom att för ett ögonblick låta folkpoesin glänsa vid sidan av den perfekta konstpoesin. Till åthävarna hör också en blandning av skenbar anspråklöshet och uttrycklig markering av det stora, märkliga och riskfyllda i den egna undersökningen. Detta – liksom en tydlig svaghet för det stora ögonblicket, det stora geniet – ter sig som en något märklig hållning i en studie över folkvisans öde.

Sven-Bertil Jansson

Shakespeare, *Hamlet*. Edited by Harold Jenkins. (The Arden Edition.) Methuen. London 1982.

Shakespeare, *King Richard III*. Edited by Antony Hammond. (The Arden Edition.) Methuen. London 1981.

Shakespeareutgivningskonkurrensen är i full gång i England. Knappt har den i stort sett förträffliga (New) Arden blivit fullbordad förrän Oxford University Press lanserat sin nya giv. The New Penguin, som i motsats till förlagets